

Ján Šlosiar

Čo z nás robí utrpenie?

The image of a man suffering

Keywords: *image, man*

V utrpení si kladieme nespočetné množstvo otázok. Čo však o ňom vieme a čo nie? Vieme, že je jedným zo základných sprievodných znakov nášho každodenného života. Má rôzne podoby a cítime ho s rôznou intenzitou. Premýšľame a hovoríme o ňom vždy vtedy, keď sa stretávame s bolesťou, úzkosťou, strachom, zúfalstvom, samotou, pocitom viny, so smrťou, ale aj ľahostajnosťou, nevšímavosťou alebo s týraním, krutosťou, bezohľadnosťou a všetkým tým, čo ho podnecuje. Chceme poznať príčiny, ktoré nám utrpenie spôsobujú. Chceme sa ho zbaviť, keď nám neočakávane vstupuje do života a nepríjemne na nás dolieha. Často ho iniciujeme tým, že spôsobujeme utrpenie sebe a iným. Inokedy citlivo vnímame vlastné utrpenie, keď nám ho spôsobujú iní, alebo s pochopením a súcitom vnímame utrpenie iných. Rôznymi prostriedkami sa bránime utrpeniu a zvädzame s ním zápas takmer v každej jeho podobe. Vyrovnávame sa s utrpením a pomáhame ho prekonať iným alebo aspoň zmierniť jeho dôsledky, ktoré sú najťaživejšie v prítomnosti smrti. Životná skúsenosť nám poskytuje nespočetne mnoho príkladov, keď na základe deštruktívneho pôsobenia utrpenia a vedomia smrti rezignujeme v nádeji, že ho vystrieda

iná, možno šťastnejšia a radostnejšia podoba života alebo možno „život“ po živote, resp. po smrti. „Existujú prípady, keď poslednou nádejou je práve smrť. Sú to prípady devastujúcich ochorení, úrazov a životných tráum, ktoré spôsobujú neutíšiteľné utrpenie. V takýchto prípadoch niektorí ľudia volia radšej smrť (samovražda a eutanázia) s nádejou na koniec utrpenia, ktoré im život priniesol, alebo ktoré si spôsobili sami“ [Čáp - Palenčár, 2012: 150].

Ak si odmyslíme etymologický význam slova utrpenie a s ním ďalšie súvisiace pojmy, ako pojem trpieť, trpezlivosť, zatrpknutosť a pod., a ak neberieme do úvahy jeho používanie ako metafory alebo ako pojmu určitého (napr. náboženského) svetonázoru, potom je opodstatnené spytovať sa na jeho podstatu, povahu a charakter. Napriek tomu, že denne trpíme, nie vždy si kladieme otázku: Čo je utrpenie? Aké má utrpenie miesto v živote človeka? A keď si ju aj kladieme, nie vždy na ňu vieme alebo dostaneme uspokojivú odpoveď, a to aj napriek všetkým snahám filozofov, náboženských mysliteľov, vedátorov, moralizátorov, básnikov i spisovateľov, ktorí chcú vedieť a informovať o utrpení čo najviac. Život nás presvedča, že ani prezieravosť vedy, ani autorita náboženstva a ani ušľachtilosť umenia nás nie vždy uspokojia svojimi odpoveďami, keď na nás utrpenie dol'ahne v plnej svojej sile. Ba aj filozofia so svojím nástrojom múdrosti často zostáva bezradná v odpovediach na túto otázku. V duchu Sokratových úvah možno povedať, že čím viac o utrpení vieme, tým viac sme zneistení, tým viac sa nám odpoveď na túto otázku zdá nezrozumiteľnejšia, nejasnejšia a vzdialenejšia, a to aj napriek najrôznejším jeho charakteristikám a definíciám. Čím viac o utrpení vieme, tým viac nám jeho podstata uniká. A ak nám táto podstata uniká, potom je namieste otázka: Má utrpenie svoje opodstatnenie? Má svoj zmysel? Napokon už v staroveku Epikuros, keď sa zamýšľal nad utrpením a bolesťou, dospel k názoru, že bolesť a utrpenie má zmysel a opodstatnenie pre rozkoš a šťastie, pretože „rozkoš nám chýba len vtedy, keď pre neprítomnosť rozkoše cítime bolesť. Keď však necítime takúto bolesť, nechýba nám ani rozkoš“ [Epikuros, 1989: 54-55]. Bez poznania bolesti by sme nemohli

poznať ani rozkoš, alebo iné stránky života. Seneka nás zasa upozornil na uvedomenie si utrpenia prostredníctvom dočasnosti nášho pobytu vo svete, ktorú nám pripomína smrť. Podľa neho bez uvedomenia si smrti by sme nemohli hovoriť a filozofovať o utrpení. Filozofovať pre neho znamená učiť sa smrti. K týmto myšlienkam dospel v utrpení, ktoré mu spôsobil césarov rozsudok smrti.

Dejiny nám predstavujú najrozmanitejšie charakteristiky a definície utrpenia. Dodnes sa ich nahromadilo nespočetné množstvo. Najčastejšie sa stretávame s charakteristikou utrpenia, ktorá ho predstavuje ako bolesť. Samotný pojem utrpenie spravidla odvodzujeme od slova trpieť, pociťovať bolesť, bez ohľadu na to, či už má fyziologický, psychický alebo sociálny pôvod. Trpíme, keď nás bolí brucho, keď pociťujeme bolesť ako úzkosť zo straty blízkej osoby, keď cítime bolesť hladujúcich detí. V iných prípadoch sa utrpenie chápe ako trýzeň, vyplývajúca z nespokojnosti s momentálnym stavom vecí. Trpíme, keď nás v živote postihne nešťastie, keď nás sužuje žiaľ, keď sme ponižovaní, týraní, osamelí, sklamaní, trpíme zo žiarlivosti, závidy a nenávidy, ale trpíme, aj keď sme svedkami nešťastia niekoho iného. Každá charakteristika utrpenia je spätá s nepríjemnými alebo nepriaznivými okolnosťami v živote, s prekážkami v dosiahnutí istých zámerov, ktoré nás obmedzujú, znepríjemňujú nám život alebo nás ohrozujú. Nech utrpenie skúmame z akéhokolvek aspektu, vymyká sa presnej a jednoznačnej definícii najmä preto, lebo nejestvuje izolovane. Bez ohľadu na to, ako utrpenie pojmovo vyjadríme a definujeme, uvedomujeme si jeho prítomnosť v našom každodennom živote, cítime ho na každom kroku, a to aj napriek tomu, že v konečnom dôsledku nevieme, čo samo o sebe znamená. Čo ale vieme, sú len rozmanité prejavy utrpenia vo forme bolesti, úzkosti, strachu, zúfalstva, viny, absurdity, blízkosti smrti, ale aj nepochopenia, netolerancie a bezohľadnosti zo strany iných, alebo z neopätovanej lásky, fyzického, psychického a duševného týrania a pod. Vieme, že rôzne prejavy utrpenia si spôsobujeme sami a spôsobujú ich aj nepredvídateľné udalosti, ako epidémie, živelné katastrofy, hladomor a.i.

Čo teda vieme a čo nevieme o utrpení? Dnes má veda k dispozícii ohro-
mujúce prostriedky, ktorými môže „diagnostikovať“ isté podoby utrpenia.
Medicínske vedy vedia so značnou presnosťou „zmerať“ intenzitu bolesti
podmieňujúcu utrpenie alebo vedia psychiatricky určiť patickú formu
úzkosti, ktorá tiež spôsobuje utrpenie. Na základe vedeckých výskumov
možno stanoviť a vyhodnotiť ťažkú fyziologickú únavu, permanentný stres
a ďalšie iné faktory, ktoré spôsobujú utrpenie. Politické vedy vedia odhaliť
príčiny, vyhodnotiť a riešiť otázky hladu v skúmaných regiónoch, vedia
stanoviť príčiny a dôsledky vojen, vedia určiť, aká forma spravodlivého
spoločenského poriadku zabezpečuje čo najmenšiu mieru utrpenia. Eko-
nomické vedy vedia usmerňovať hospodársky život tak, aby zmierňoval
utrpenie napr. znižovaním miery nezamestnanosti. Právne vedy vedia
stanovovať princípy, pravidlá, zákony a konvencie tak, aby zabránili trpieť
neprávosti. Napriek všetkým snahám týchto a iných vied neustále trpíme
a všetko to, čo sa o utrpení dozvedáme z vedeckého poznania, ale aj zo
životnej skúsenosti, vieme viac v sprostredkovanej, než bezprostrednej
podobe.

Dejiny nám predstavujú najrozmanitejšie charakteristiky a definície
utrpenia. Dodnes sa ich nahromadilo nespočetné množstvo. Definície utr-
penia, s ktorými sa u nás vo vedeckých výskumoch najčastejšie stretávame,
sa vzťahujú k utrpeniu, ktoré pociťujeme predovšetkým v bolesti, bez
ohľadu na to či má fyziologický, psychický alebo sociálny pôvod. Trpíme,
keď nás bolí brucho, keď pociťujeme bolesť ako úzkosť zo straty blízkej
osoby, keď súčítame s bolesťou hladujúcich detí. Utrpenie v spätosti
s bolesťou nachádzame v definícii L. Janáčkovej, ktorá v práci *Bolesť a jej
zvládanie* tvrdí, že bolesť spôsobuje utrpenie ako komplexný zážitok, ktorý
sa prejavuje v oblasti biologickej, psychologickaj aj sociálnej [Janáčková,
2007: 14]. V inom prípade sa utrpenie chápe širšie než samotná bolesť. D.
Self v práci *Pochopiť utrpenie* chápe utrpenie ako následok nielen fyzickej
bolesti, ale aj ako trýzeň, ktorá vyplýva „z nespokojnosti s momentálnym
stavom vecí. Trpíme, keď nás v živote postihne tragédia; keď sa sužujeme
či žialime. Trpíme, keď sme zavrhaní či nechcení; osamelí alebo skla-

maní. Trpíme, keď sme nešťastní. Trpíme, aj keď musíme byť svedkami nešťastia niekoho iného. Trpíme, keď ošetrojeme smrteľne chorého člena rodiny alebo sledujeme reportáž o obetiach vojny či hladu“ [Self, 1997: 11].

Ešte širšie chápe utrpenie M. Nemčeková v práci *Práva pacientov: medicínske, ošetrovateľské a filozoficko-etické súvislosti*, v ktorej píše: „Utrpenie je späté s nepríjemnými alebo nepriaznivými okolnosťami v živote, s narušením dôležitých medziludských vzťahov, prekážkami v realizácii zámerov a cieľov, teda so situáciami, ktoré človeka nejakým spôsobom obmedzujú, ohrozujú, znepríjemňujú mu život, ktoré jednotlivec hlboko emocionálne prežíva, snaží sa ich racionálne vysvetliť, zdôvodňovať a prisudzovať im určitý význam“ [Nemčeková, 2004: 38-39]. Všíma si aj základný rozdiel medzi pojmami bolesť a utrpenie. Na rozdiel od bolesti chápe utrpenie ako „vedenie si vlastnej konečnosti, smrteľnosti, neaplnenosti ambícií a cieľov, predovšetkým však ohrozením alebo stratou zmyslu života“ [Nemčeková, 2004: 40]. Okrem toho upriamuje pozornosť aj na dva základné aspekty prístupu k utrpeniu – objektívny a subjektívny aspekt. Za objektívny aspekt považuje vonkajšie okolnosti, ktoré spôsobujú utrpenie, pričom subjektívny aspekt je spätý s individuálnym prežívaním [Nemčeková, 2004: 40]. Podobným spôsobom pristupuje k utrpeniu aj A. Fabian, ktorý v práci *Utrpenie má aj iný rozmer* pod objektívnym aspektom utrpenia rozumie úbytok, stratu alebo posun k horšiemu, čo je spôsobené nepriamo napr. prírodnými katastrofami. Subjektívnym aspektom zasa rozumie individuálnu skúsenosť s utrpením, jeho prežívanie. Ide o utrpenie, ktoré na nás spôsobí priamo. K týmto aspektom utrpenia pridal i utrpenie ťažké, ľahké, falošné (napr. masochisti) a utrpenie v jednotnom a množnom čísle [Fabian, 1999: 13].

Odpoveď na otázku, čo utrpenie znamená samo o sebe, čo môžeme a nemôžeme pomenovať utrpením, kde utrpenie začína a kde končí, nikdy nie je jednoznačná. Aby sme sa o utrpení dozvedeli čo najviac, pokúsime sa najskôr odpovedať na otázku: Kde začína utrpenie? Ak pocítujeme fyzickú bolesť, trpíme a trpezlivo ju znášame. Alebo z netrepezlivosti ju zaháňame myšlienkami, medikamentmi a inými prostriedkami. Ak bolesť neutícha

a prekročí istú mieru, spôsobuje nám stav, ktorý možno pomenovať utrpením. Rovnako tak, keď pociťujeme strach a úzkosť a zotrývame v strachu a úzkosti, spôsobuje nám to stav utrpenia. Alebo ak v nás neutícha pocit viny, spôsobuje nám to utrpenie. Takisto zúfalstvo, z ktorého nenachádzame únik a nádej zmeniť ho, spôsobuje utrpenie. Tragická udalosť, ktorá postihla blízku a milovanú bytosť, spôsobuje utrpenie. Sú to stavy, v ktorých začíname cítiť a uvedomovať si prítomnosť utrpenia v našom živote. Niekedy vieme a inokedy len tušíme, kedy, v akých stavoch a situáciách začíname trpieť, v akých stavoch a situáciách sa v nás utrpenie sprítomňuje. Uvedomenie si toho, že začíname trpieť, na nás dolieha rôznou intenzitou. Vždy podľa toho, v akom stave bolesti, strachu, úzkosti a pod. sa nachádzame. Naším ľudským určením je to, že sa vždy nachádzame v istom stave, v istej situácii alebo, povedané slovami nemeckého filozofa Martina Heideggera, nachádzame sa v istom naladení. Naladenosť je podľa neho „základným uskutočňovaním nášho bytia vo svete“ [Heidegger, 1993: 47]. To, že sme naladení utrpením, určuje spôsob nášho bytia vo svete.

Stav utrpenia alebo naladenosť v utrpení plnou intenzitou na nás dolieha vždy v pocite bolesti, viny, strachu, zúfalstva, osamelosti, blízkosti smrti, keď si uvedomujeme svoju dočasnosť. V nich je ohrozenie i potvrdenie našej existencie. Vyhladované dieťa sa zúfalo dožaduje jedla. Pacient s nevyliciteľnou diagnózou rakoviny sa v strachu dožaduje smrti. Ťažkou záťažou stresovaný manažér hľadá samotu. Naopak, iný je stav, keď nepociťujeme utrpenie. Sme pohltení verejným životom, v ktorom vládne pôžitkárstvo, slasť, radosť, rozkoš a bezstarostnosť, žijeme v zabudnutí na seba, v zabudnutí na svoju dočasnosť a zodpovednosť za zmysel svojho života. Pohltení pracovnými povinnosťami, nákupmi v supermarketoch, atmosférou diskotéky, opojení alkoholom, oslavujúc narodeniny, vtiahnutí do deja futbalového zápasu a všade tam, kde absentuje trápenie, popierame svoju existenciu. Ľudské bytie sa nám ukazuje ako úplne pohltené v anonymite každodennosti a bezstarostnosti verejného života. Dánsky filozof Soren Kierkegaard sa domnieva, že keď sa vyhýbame utrpeniu, žijeme život iných ľudí, život verejnosti. Človek stráca svoju vnútornosť,

„podpisuje zároveň ortiel' svojmu zániku“ [Kierkegaard, 1969: 38]. Zabúdaním na svoj privátny život zaniká v efemérnom svete pôžitkov.

V zabúdaní na svoj privátny život sa dostavuje prázdno a nuda. Chcem byť sám sebou, alebo v nude strácam seba samého. Nudu ako prázdno vyjadril Kierkegaard nasledovne: „Aká len nuda býva príšerná, príšerne nudná, nepozná silnejší ani pravdivejší výraz, v tomto prípade by tu bol ďalší pohyb. Natiahnem sa, nečinne ležím. Jediné, čo vidím, je prázdno, jediné, čím žijem je prázdno, jediné v čom sa pohybujem, je prázdno. Netrpím bolesťami“ [Kierkegaard, 2007: 45]. N nude si kladieme otázky typu: Čo s načatým nedeľným popoludním? Ako vyplniť čas na dovolenke? Kde dať deti, keď príde návšteva? Ak nás z nedeľného popoludnia vyruší bolesť postihnutých pri požiari, na dovolenke strach z návratu pri strate dokladov a návšteva sa zmení na zúfale hľadanie zatúlaného dieťaťa, vtedy sa dostavuje úzkosť a z nej plynúce utrpenie. V tomto stave sa utvára predpoklad na sebauvoľnenie človeka, vytvára sa predpoklad na slobodné rozhodnutie, aký dáme svojmu životu zmysel, aký k nemu zaujmeme postoj. Budeme pomáhať pri hasení požiaru, alebo sa ľahostajne pozeráť na jeho výčiny, budeme si užívať dovolenku, alebo sa zodpovedne venovať hľadaniu dokladov, budeme pohltení zábavou s návštevou, alebo budeme hľadať stratené dieťa. V chápaní Kierkegaarda sa utrpenie predstavuje ako nevyhnutná podmienka voľby životného postoja, ktorý má charakter morálnej zodpovednosti.

Vychádzajúc z toho, že utrpenie určuje istú podobu našej existencie, môžeme si stanoviť otázku: Ako nám utrpenie umožňuje poznávať a poznať skutočnosť? Táto otázka nás núti odpovedať aj na ďalšie otázky: Ako sa zmocňujeme utrpenia v našej skúsenosti? Ako utrpenie reflektujeme v abstraktných pojmoch, súdoch a logike vedy? Ako sa nám predstavuje po mentálnej stránke v pocitoch, vcit'ovaním sa do utrpenia seba i iných? Akú úlohu tu hrá intuícia, introspekcia, hlboký emocionálny zážitok? Ako utrpenie vnímame v bezprostredných motívoch nášho konania? Čo spôsobuje utrpenie v našom vedomí? Akým obsahom sa naplňa naše vedomie pod vplyvom utrpenia? Ako utrpenie ovplyvňuje naše svedomie? Tak napríklad

v logike abstraktných úvah vedy sa nám môže utrpenie predstaviť ako súhrn štatistických údajov bez emocionálneho zainteresovania. Na druhej strane v mentálnej rovine, v ktorej absentujú racionálne úvahy, sa nám zasa môže utrpenie javiť v iracionálnej podobe beznádeje. Zážitok z utrpenia nám odкрýva aj tie stránky ľudského života, ktoré sú našej racionalite skryté a ku ktorým sa dostávame skôr intuíciou, introspekciou, než skúsenosťou či myšlienkovými operáciami logiky nášho uvažovania.

Tieto a ďalšie otázky späté s poznaním v utrpení podmieňujú aj spôsob, aké predstavu o svete si v utrpení vytvárame, akým obsahom sa naše predstavy naplňajú. Vedomie utrpenia je tak reflexiou nášho bytia vo svete. Zamilovaný človek, ktorému spôsobuje utrpenie neopätovaná láska, vidí svet inak, ako človek trpiaci z dolapenia a odsúdenia za spáchaný trestný čin. Naše naladenie v skutočnosti, konkrétna situácia a kultúrne spoločenstvo, v ktorom sa nachádzame, spôsobujú, aké predstavy o svete si v utrpení vytvárame – či je to svet hrôzy, ktorý nás robí nešťastnými, alebo svet nádeje, ktorý nás robí šťastnými. V hlave horolezca, trpiaceho extrémnym chladom, neznesiteľnou únavou, bolesťou omrzajúcich končatín pri výstupe na vysokú horu, sa utvárajú predstavy zrútenia a strach pred pádom do priepasti, čo oslabuje jeho organizmus a uberá mu vôľu k ďalšiemu postupu. Alebo jeho úvahy naplňajú vedomie predstavou, že už má najťažšiu časť výstupu na horu za sebou, že vrchol hory je na dosah, čo mu dodáva nové sily a odhodlanie dosiahnuť stanovený cieľ. V utrpení sa mu svet predstavuje ako svet pesimistu alebo optimistu. Vstupuje do neho istota skúsenosti, alebo strach a neistota z nepredvídateľných okolností. Premýšľa nad tým, ako byť ostrážitý, a zároveň odháňa myšlienky strachu, ktorý mu zväzuje nohy. V utrpení pociťuje úzkosť a svet sa mu predstavuje v malovernosti a beznádeji, čo ho nutká k predčasnému návratu. Avšak v utrpení je aj nádej na úspech. V utrpení sa identifikuje ako nešťastný a zúfalý človek, ktorý v možnosti návratu premárnil doterajšie úsilie a ktorý pociťuje vinu za zbabelosť. Na druhej strane je plný odhodlania, radosti a šťastia z blízkeho naplnenia zmyslu svojho snaženia. Je to utrpenie, ktoré tomuto výstupu dáva alebo nedáva zmysel. V ňom sa

stretáva skúsenosť a logika myslenia, ale aj hlboký emocionálny zážitok, do ktorého vstupuje ešte aj pud sebazáchovy. V ňom sú obsiahnuté i motívy limitovaného a slobodného konania človeka. Utrpenie tak má okrem fyziológie, psychológie aj svoju epistemológiu, lebo nás odkazuje na spôsob vnímania a uvažovania, akým sa horolezec zmocňuje výstupu a dáva svojim predstavám konkrétny obsah. Utrpenie odhaľuje inštrumentálne (poznávacie schopnosti) a spôsob ich používania pri riešení bytostných otázok, pred ktorými horolezec bezpochyby stojí.

V utrpení sa zakladá prvotná skúsenosť sveta, ktorá umožňuje človeku tomuto svetu porozumieť. V tejto skúsenosti sa vytvárajú predpoklady účasti človeka na riešení rôznych životných situácií. Utrpenie vyvoláva aktivity človeka, prebúdza fantáziu, podnecuje vôľu. Na druhej strane však aj obmedzuje alebo bráni aktivitám, bráni vôli presadiť sa, podriaďuje človeka osudovosti a núti ho prispôbiť sa okolnostiam. Na jednej strane vedie k slobode sebaurčenia a na druhej vedie k strate identity. Utrpenie v sebe viaže významovosť podstatných ľudských určení. Bytie človeka v utrpení je najčastejšie bytie tragické. Osud sa v ňom často naplňuje aj proti vôli, odhodlaniu, odvahe a sile človeka. Utrpenie má svoju heroickú stránku, o ktorej často hovoril predstaviteľ filozofie voluntarizmu Friedrich Nietzsche. Podľa neho človek je tým väčší, odvážnejší a chytрейší, čím je väčším skúškam a utrpeniu vystavovaný. Jedinečnosť a veľkosť človeka, ako ho obdivoval Nietzsche, spočíva v utrpení niest' tragický osud dôstojne, v stotožnení s ním žiť a nerezignovať i napriek poznaniu vlastnej nemohúcnosti. Na rozdiel od v stáde žijúceho zvierat'a, človek je bytosť vybavená vôľou, ktorá inštinktívne vie niest' statočne svoj údel. Ale v anonymite davu stráca svoju vôľu, stráca sám seba, stáva sa slabým, a preto k prežitiu sa potrebuje čo najviac zomknúť s inými ľuďmi. Nietzsche sa domnieval, že kde chýba vôľa k životu, utrpenie stráca na význame a stáva sa ľudsky nezmyselným. „Pozoruj stádo, ktoré sa pasie navôkol: nevie, čo je včera, čo je dnes, poskakuje, žerie, odpočíva, trávi, znovu skáče, a tak od rána do noci a deň za dňom, pevne privityazané svojou vôľou a nevôľou a preto ani trudemysel'né ani unudené“ [Nietzsche, 1992:

85]. K čomu je potom utrpenie pre človeka, ktorý sa stratil v anonymite stáda? Je výrazom úpadku, straty životaschopnosti a zmyslu života človeka.

V skúsenosti utrpenia si človek začína uvedomovať oveľa intenzívnejšie nielen svoju existenciu, ale aj to, v akom svete žije a ako sa k tomuto svetu vzťahuje. Utrpenie má teda okrem epistemologickej aj svoju ontologickú stránku. Svet utrpenia je dramatický svet, svet akcie, kde v každom úkaze bolesti, úzkosti, zúfalstva, samoty, absurdity, smrti vidíme stretnutie zápasiacich síl, pudov, emócií a mysle. Je to svet výraznej premeny. V ňom sa drahokamy náhrdelníka na ubolenom krku trpiacej ženy menia na ťažké a neznesiteľné bremeno, luxusné auto podnikateľa na rakvu pre pozostalých, láska mladíka na pomstychtivú beštiu. Predmetný svet stráca svoju každodennú tvár. Veci, ktoré nás obklopujú vo svojej každodennosti a všednosti, odrazu menia svoju fyziognómiu, zafarbujú sa zvláštnym nádychom strachu, bezmocnosti a beznádeje, ale predstavujú sa nám aj v podobe vášne, nádeje, odhodlania a iných ľudských mohutností.

V utrpení však aj hodnotíme skutočnosť. V tomto prípade môžeme hovoriť o jeho axiologickej stránke. V utrpení nadobúda skutočnosť istý zmysel, alebo sa nám javí ako absurdná a nezmyselná. V tomto hodnotení si kladieme otázku: Stálo, alebo nestálo za to trpieť, malo zmysel, alebo bolo nezmyselné trpieť vo svojom snažení? Človek túžiaci po láske trpí dovtedy, pokiaľ si milovaná bytosť nevšimne jeho náklonnosť a ich vzťah sa zmení v lásku. Väzeň odsúdený za lúpež odpykávaním si trestu trpí v nádeji, že za niekoľko rokov si užije svoj lup. Baníci v zúfalstve a utrpení kopú šachtu zo závalu vo viere, že si zachránia život. Pokiaľ môže človek nájsť a naplniť vo svojom živote zmysel, je schopný vyrovnáť sa s utrpením. Dokonca v mnohých prípadoch je pripravený obetovať aj svoj život. Možno to dokumentovať na rodičovskej láske, keď rodič darovaním vlastného orgánu svojmu dieťaťu je odhodlaný znášať utrpenie aj za cenu rizika smrti. Na druhej strane, pokiaľ človek nemôže nájsť zmysel v utrpení, má sklon vziať si život uprostred všetkého blahobytu, ktorý ho obklopuje. Potvrzuje to i V. Frankl v práci *Vôľa k zmyslu*, v ktorej píše: „Pokiaľ môže človek nájsť a naplniť vo svojom živote zmysel, stáva sa šťastným, ale tiež schopným

vysporiadať sa s utrpením, pokiaľ v tom vidí zmysel, je dokonca pripravený obetovať život“ [Frankl, 1994: 177]. Zmysel utrpenia spočíva v tom, že človeka robí zdatnejším čeliť svojmu osudu i osudu iných. Naopak, nezmyselnosť utrpenia má deštruktívny vplyv na človeka.

V tejto súvislosti aj Nietzsche nachádzal v utrpení zmysel a preto mu pripisoval veľký význam. Jeho prehodnocovanie všetkých hodnôt smerovalo k tomu, aby z utrpenia urobil akési kritérium silnej osobnosti, ktorá vie znášať svoj údel. V práci *Duševný aristokratizmus* to vyjadril nasledovne: „Tým ľuďom, na ktorých mi záleží, prajem utrpenie, opustenosť, nemoc, zlé nakladanie, znehodnotenie, prajem si, aby im nebolo neznáme hlboké pohrdanie samým sebou, muky nedôvery k sebe, bieda premoženého, nemám s nimi súčiť, pretože si prajem to jediné, čo môže dnes dokázať, či má niekto cenu alebo nie – aby vydržal“ [Nietzsche, 1993: 101]. Zmysel utrpenia videl v tom, že znásobuje našu vôľu k životu v duchu: „Čo ťa nezabije, to ťa posilní!“ [Nietzsche, 2002: 20]. To človeka robí zdatnejším čeliť svojmu osudu. V tom Nietzsche pozitívnu hodnotu utrpenia. Vidí však aj jeho negatívnu stránku, na ktorú v práci *Genealógia morálky* upozorňuje. „Čo na utrpení poburuje, nie je tak ani utrpenie samo o sebe, ako nezmyselnosť utrpenia: avšak ani pre kresťana, ktorý si do utrpenia vložil celú tajnú mašinériu spásy, ani pre naivného človeka starších dôb, ktorý si všetko utrpenie dokázal vyložiť z hľadiska diváka alebo pôvodcu utrpenia, takéto nezmyselné utrpenie vôbec neexistovalo“ [Nietzsche, 2002: 51]. Negatívnu stránku utrpenia vidí v tom, že sa využíva ako prostriedok pasívneho postoja k životu a osudu človeka.

Utrpenie má však aj tú stránku, že nie vždy a nie rovnakou intenzitou ho pociťujeme ako súčasť našej existencie. Najvýraznejšie je to v situáciách, v ktorých si bytostne uvedomujeme spôsob nášho pobytu vo svete, zmysel a konečnosť nášho života. Ide o „hraničné situácie“, ako ich nazýva nemecký existencialistický filozof K. Jaspers. Charakterizuje ich ako situácie, v ktorých si uvedomujeme, že musíme umrieť, musíme trpieť, musíme bojovať, sme vydaní náhode alebo sme obviňovaní. Tieto hraničné situácie tvoria fundament nášho bytia. V nich utrpenie spôsobuje zmenu nášho

pohľadu na skutočnosť, na náš život vo svete. Alebo si ich zastierame a vyhýbame sa im. Hraničné situácie znamenajú, že sa ich snažíme uchopiť v utrpení a zúfalstve ako v opätovnom sebazoznaní. Zároveň sa stávame sami sebou v premene vedomia svojho bytia [Jaspers, 1992: 16]. Hraničné situácie, ich chápal Jaspers, nám otvárajú niečo skryté a nevysloviteľné, ukrývajúce sa pod povrchom všedného, bežného, každodenného života. Utrpenie, ako choroba, bolesť, úzkosť, pocit viny, strach pred smrťou, zúfalstvo a beznádej, nám s naliehavosťou pripomína, kto sme. V každodennom zhone bežného života sa týmto existenciálnym stavom snažíme vyhýbať, potláčame ich alebo zavierame pred nimi oči. Zabúdame na utrpenie nielen ako na súčasť nášho života, ale aj na to, že nám pripomína dočasnú našu pobytu vo svete. Pripomína nám, že sme vydaní na milosť a nemilosť náhode, ale aj osudu, že musíme zomrieť. Utrpenie pripomínajúce nám fakt smrteľnosti nás robí pripravených čeliť nástrahám života.

Spolu s Jaspersom aj ďalší existencialisti nás upozorňujú, že človek sa nemá vyhýbať utrpeniu, pretože je súčasťou nášho života. Jeho zmysel a pozitívna hodnota spočíva v tom, že nám odkrýva tie stránky života, ktoré si vo všednosti, každodennosti a zhone neuvedomujeme. Často vychádza zo samotnej pudovej stránky sebazáchovy človeka, ktorú vedomie nie vždy dokáže rozkrývať. A keď ho aj odkryjeme, najmä v prítomnosti smrti svojich blízkych, úzkosti zo zomierania, strachu zo zomierania, nie vždy musí mať svoju logiku vysvetlenia, pretože je sprevádzané absurditou a má svoju tajomnú stránku. Najmä prítomnosť smrti svojich blízkych, úzkosť zo zomierania, vedomie smrti, strach zo smrti poukazujú na to, že život človeka nemusí mať svoju logiku, že je sprevádzaný absurditou a má svoju tajomnú, nevysvetliteľnú stránku. Zážitok utrpenia nám odkrývame kôr intuíciou, introspekciou než myšlienkovými operáciami logiky nášho uvažovania.

V utrpení si oveľa častejšie kladieme otázku: Má vôbec zmysel žiť, keď tak strašne trpíme? A ak si aj túto otázku kladieme najmä fyziologicky vnímaným utrpením, spravidla si ju vysvetlíme prostredníctvom pudu

sebazáchovy. Potom ale nasleduje ďalšia otázka: Dá sa v utrpení zmysluplne žiť? Okrem iných aj uvedený Nietzsche upozorňoval na to, že práve utrpenie dáva životu zmysel. Ba dokonca sa domnieval, že v utrpení sa človek môže stať inou, silnejšou a výnimočnejšou bytosťou. Preto nabádal kráčať v ústrety utrpeniu, lebo v ňom individuum nachádza možnosti heroického sebaaprekonania. V tejto súvislosti v práci *Radostná veda* píše: „Čo vedie k heroizmu? – Kráčať v ústrety zároveň svojmu najväčšiemu utrpeniu aj svojej najväčšej nádeji“ [Nietzsche, 1996: 155]. Heroické je v človeku to, keď dokáže kráčať v ústrety svojmu najväčšiemu utrpeniu. Nietzsche pripisuje utrpeniu mimoriadne veľký význam, lebo je zdrojom vitality človeka. Podľa neho utrpenie sa dotýka bezprostredných životných, pudom podmienených aktivít človeka. Utrpenie je tým, čo človeka vytrháva z prírodnej určenosti a smeruje ho k prehodnoteniu a vytvoreniu takých hodnôt života, pred ktorými človek nebude hanbou pre opicu. Keď porovnáваме Nietzscheho a Kierkegaardov postoj k utrpeniu, tak u oboch tvorí podstatný aspekt ľudského života. Avšak Kierkegaardovo utrpenie smeruje paradoxnej viere, viere v zúfalstve, osamotenosti, úzkosti a neistote. Je to paradoxne prežívané bytie ako neustále vyrovnávanie sa s Bohom v zápase seba samého medzi zodpovedným a nezodpovedným postojom k životu. Utrpenie je predpokladom možnosti slobodnej voľby medzi ľahkovážnym a mravne zodpovedným životom na ceste k Bohu. Na druhej strane pre Nietzscheho je utrpenie zdrojom vitality a sily človeka, je predpokladom k jeho sebaaprekonaniu. Je presvedčený, že v utrpení sa rodí jeho výnimočnosť. V utrpení sa rodí nový človek.

Nietzsche poukázal na tú stránku ľudského utrpenia, ktorá nás núti mobilizovať svoje sily na to, ako zmeniť daný stav. Pacient po ťažkom úraze nôh prijíma bolestné rehabilitačné cvičenia spôsobujúce utrpenie v nádeji, že sa vylieči a bude chodiť. Utrpenie ako premena z chorého na zdravého nie je nič iné, ako prekonanie seba samého. Vrcholový športovec prijíma zvyšujúce, až trýznivé dávky tréningovej záťaže, ktoré spôsobujú utrpenie, tiež za účelom sebaaprekonania, pretože chce, aby sa stal víťazom. Študent trpiaci nespavosťou a úzkosťou, ktorá mu spôsobuje utrpenie, sa naďalej

pripravuje na štátnu skúšku, lebo už nechce byť študentom, ale architektom, právnikom, lekárom, učiteľom či hercom. Aj v tomto prípade ide o zmenu daného stavu, o sebaapremenu. Na uvedených príkladoch možno ilustrovať, že nechciet trpieť, resp. vyhýbať sa utrpeniu, znamená zotrvať v pôvodnom stave. Pacient bude naďalej chorým, športovec priemerným, študent bez odbornej spôsobilosti. Prijat' utrpenie za súčasť vlastnej existencie znamená nielen nádej, ale aj predpoklad na sebaaprekonanie.

Nový pohľad na utrpenie nám poskytol aj zakladateľ psychoanalýzy Sigmund Freud, ktorý sa snažil pochopiť vnútorný život človeka, obsah jeho duše, ktorý je skrytý pred bezprostredným pozorovaním kvality, vlastností a charakterových rysov individua. Keď sa zaoberal otázkami štruktúry ľudskej psychiky a hľadal príčiny stavu úzkosti, dospel k názoru, že nie rozum, ale pudová, nevedomá zložka ľudskej psychiky podmieňuje stavy, v ktorých sa zakladá prvotná ľudská skúsenosť. Poukazuje na nové možnosti hľadania ľudskej identity prostredníctvom nevedomej motivácie (tabu), ktorá je podmienená nepoznanými štruktúrami ľudskej psychiky. V práci *Totem a tabu* Freud píše: „Základom tabu je zakázané konanie, ku ktorému núti silný nevedomý sklon“ [Freud, 1966: 54]. Na tomto základe sa rozvíja i jeho predstava o utrpení. Freud dokázal, že väčšia časť našej mysle je pred vedomím ukrytá, resp. osobnosť sa skladá nielen zo zjavného vedomia, ale i z nevedomia, ktoré je dôležitým faktorom túžob a chcení človeka. V práci *Úvod do psychoanalýzy* píše: Predpokladáme, že každý duševný dej existuje spočiatku v nevedomom štádiu alebo období, a len z neho prichádza do obdobia vedomého, asi tak, ako fotografický obraz je najprv negatív, až pozitívnym procesom sa stáva obrazom. Ale nie z každého negatívu sa musí stať pozitív, a práve tak nie je nutné, aby sa každý duševný dej premenil na vedomý. Z toho vyplýva, že jednotlivý dej najprv náleží psychickej sústave nevedomia, a potom za určitých okolností prechádza do sústavy vedomia“ [Freud, 1936: 243]. A tak sa čoraz častejšie stáva, že túžby človeka sú zatlačené do úzadia, sú potlačované v jej prirodzenej pudovej zložke. Konflikt medzi želaním a zákazom, túžbou po niečom a zároveň potrebou odriekať sa toho vyvoláva napätie, strach, úz-

kosť – spôsobuje utrpenie. Konflikt vedomého a nevedomého obsahu psychiky, ktorého podstatná časť prebieha mimo toho, čo nazývame vedomím, vytlačenie určitého, väčšinou neprijateľného obsahu zo sféry vedomia, je podľa Freuda zdrojom narušenia integrity osobnosti a vzniku duševných porúch, následkom čoho je vznik fóbií, depresí a psychóz. Veril, že utrpenie spôsobuje konflikt medzi vonkajšími okolnosťami a inštinktívnou, pudovou, nevedomou sférou ľudskej psychiky. Samo o sebe nie je ani dobré, ale ani zlé. Záleží len na konkrétnom prostredí, okolnostiach a udalostiach, ale aj na vzťahoch medzi ľuďmi v konkrétnom kultúrnom spoločenstve, akým obsahom sa vedomie utrpenia naplňuje.

Vedomie utrpenia je niečo, čo má vždy konkrétny obsah. Obsahy vedomia utrpenia nie sú ahistorické, ale kontingentné, sú skôr akousi spleťou náhodných výtvorov vonkajších okolností a vnútorných inštinktov. Sú u každého a v každej situácii iné a aj každý jednotlivec, ktorého vedomie sa naplňuje konkrétnymi obsahmi utrpenia, reaguje inak. Utrpenie teda nie je ničím abstraktným, ale vždy je len záležitosťou konkrétnych ľudí, ktorí trpia za daných okolností a v konkrétnom čase, nech už si jeho zmysel a hodnotu vysvetľujem akýmkoľvek spôsobom (vedeckou reflexiou, či životnou skúsenosťou). V tejto súvislosti si môžeme položiť otázky: Do akej miery sa môžeme utrpením zaoberať v abstraktných úvahách z hľadiska jeho logického vysvetlenia? Čo sa dozvieme o utrpení prostredníctvom rôznych vedných odborov z hľadiska objektivity predmetného skúmania? Má toto objektívne poznanie utrpenia zmysel, keď sme v ňom subjektívne každý sám? Ak pripustíme, že utrpenie má aj svoju objektívnu stránku, potom v ňom nachádzame aj isté spoločné znaky, ktoré sú vlastné a komunikovateľné pre isté kultúrne spoločenstvo. Na základe toho môžeme o utrpení hovoriť aj ako o sociálnom fenoméne. Z hľadiska vedy sa na jeho poznaní môžu podieľať rôzne vedné odbory – od fyziologických až po sociologické odbory. Taktiež sa môže skúmať z individuálnej pozície jednotlivca alebo ako kolektívny fenomén.

Utrpenie má teda svoj individuálny i sociálny aspekt pohľadu. Môže ho pociťovať aj isté kultúrne spoločenstvo. Ak sme uviedli, že utrpenie sa

vzťahuje k bolesti, úzkosti, zúfalstvu, pocitu viny každého z nás, potom ako možno tento vzťah chápať z pohľadu istého kultúrneho spoločenstva? Jaspers, keď písal o problematike viny po skončení 2. svetovej vojny v práci *Otázka viny*, tak sa zamýšľal nad utrpením, ktoré nemeckému národu spôsobila táto vojna. Nemecký národ pociťoval hrôzu a vinu za spôsobené vojnové zverstvá. Bol zúfalý, keď sa dozvedal o praktikách v koncentračných táboroch. Pociťoval zdesenie a hnus z vykonaných činov. Pociťoval bolesť z hrôzostrašných následkov vojny. Utrpenie bolo bytostným určením nemeckého národa v povojnovej dobe. Ľudia politicky trpeli za to, že si zvolili totalitnú formu vlády choromyseľného diktátora a bezmocne sa prizerali na jeho politické a vojnové zverstvá. Mnohí z nich zaslúžene trpeli v dôsledku odsúdenia za ťažké zločiny a nepravosti, ktorých sa za vojny dopúšťali. Trpeli za trestné činy, spáchané z rasových, ideologických alebo iných pohnútok. Politicky a právne trpeli za zavinenie hrôz vojny. Jaspers upozornil aj na druhú stránku pocitu viny spôsobujúcu utrpenie človeka ako príslušníka nemeckého národa, ktorá pramení z jeho morálneho odsúdenia za činy, ktoré svetové kultúrne spoločenstvo odsúdilo. Zároveň upozornil na to, že človek má aj svoje svedomie. Trpí preto, lebo svoje konanie za vojny pred vlastným svedomím nemôže ospravedlniť. Ba čo viac, ak je veriacim kresťanom, pred Bohom nenájde úkrytu. Utrpenie za spáchanú vinu si ho vždy nájde [Jaspers, 1991: 14-45].

Jaspers nám odkrýva rôzne aspekty utrpenia podmienené vinou. Okrem toho, že sa od neho dozvedáme mnoho nového o utrpení, chceme vedieť, ako na nás bezprostredne vplýva. Kladieme si otázku: Ako utrpenie ovplyvňuje naše cnosti, vlastnosti a postoje? Sokratova požiadavka, aby človek poznával seba samého, bola vyslovená za účelom cnostného života. Cnosti, ktorými sa život človeka naplňa, sa rodia v poznaní. Je to údiv, pokora pred nepoznaným. Okrem iných cností je to aj úsilie poznávať nepoznané. V chorobe, ktorá nám spôsobuje utrpenie, sa usilujeme poznať všetko to, čo nám ju pomáha prekonať. Utrpenie v strachu nás núti k úsiliu poznať jeho príčiny, vedomie smrti vyvoláva v nás úsilie poznávať hlbší zmysel života. V utrpení hlbšie a citlivejšie poznávame svoj život, odhaľu-

jeme samých seba, dôslednejšie hodnotíme naše skutky a zodpovednejšie konáme. V ňom sa život človeka nielen predstavuje v plnej nahote, ale aj rozmanitosti svojich skrytých prejavov. Odhaľuje, kto je skutočný priateľ a kto priateľstvo len predstiera, kto s inými cíti a kto súcíť len predstiera, kto sa delí o bolesť a kto od nej uteká. Utrpenie nám ukazuje mieru a hodnotu života, v ktorom si uvedomujeme veľkosť nášho nešťastia, ale aj šťastia, nenávisti, ale aj lásky, zúfalstva, ale aj viery, bezvýchodiskovosti, ale aj nádeje.

Utrpenie v nás vytvára aj schopnosť racionálnej, mentálnej i fyziologickej adaptability a prežitia, schopnosť pretvárať podmienky na šťastný život. Aj keď sme fyziologicky a mentálne zajedno so živou prírodou, pretože utrpenie pociťujú aj iné živé bytosti, jeho uvedomovanie je výlučne ľudská „výsada“. Preto aj hovoríme o ľudskom utrpení inak, ako o utrpení zvierat. V ľudskom utrpení hovoríme o rôznych hodnotách, možnostiach, cieľoch, postojoch a zodpovednosti. Hovoríme o pochopení a tolerancii, ako prijať utrpenie ľudí a nereagovať naň agresívne. V utrpení sa môžeme zmeniť na niekoho iného, prijať nové veci. Učíme sa vedieť trpieť a prijať utrpenie iných, súcíť a komunikovať v utrpení, čím ovplyvníme naše vlastnosti a postoje. V chorobe, ktorá nám spôsobuje utrpenie, sa usilujeme poznať všetko to, čo nám ju pomáha prekonať. Utrpenie v strachu nás núti k úsiliu poznať jeho príčiny, vedomie smrti vyvoláva v nás úsilie poznávať hlbší zmysel života. V utrpení hlbšie a citlivejšie poznávame, odhaľujeme samých seba, dôslednejšie hodnotíme naše skutky a zodpovednejšie konáme. V ňom sa život človeka nielen predstavuje v plnej nahote, ale aj bohatosti svojich skrytých prejavov. Odhaľuje, kto je skutočný priateľ a kto len priateľstvo predstiera, kto s inými cíti a kto len súcíť predstiera, kto sa delí o bolesť a kto od nej uteká. Utrpenie nám ukazuje mieru a hodnotu života, v ktorom si uvedomujeme veľkosť nášho šťastia, lásky, viery a nádeje. Utrpenie nás upozorňuje na dočasnú svojho pobytu vo svete a zodpovednosť za zmysel svojho života. Utrpenie je schopnosť racionálnej, mentálnej i fyziologickej adaptability, prežitia, schopnosť pretvoriť si podmienky na prežitie. Vedieť trpieť je cnosť. Rovnako tak komunikovať v

utrpení je cnosť. Ale aj súcítiť utrpenie na úrovni jednotlivcov, skupiny, či kultúrneho spoločenstva (ponižovanie, utláčanie, týranie a pod.) je cnosť. Ako cnosť vo význame racionality ju nazýva aj R. Rorty, keď v diele *Pragmatizmus a filozofia* poznamenáva: „Je to cnosť, ktorá umožňuje jednotlivcom a spoločenstvám mierumilovne spolu existovať s inými jednotlivcami a spoločenstvami, žiť a nechať žiť; a vytvoriť nové, synkretické spôsoby života, ktoré sú založené na kompromise“ [Rorty, 1998: 187].

V utrpení je človek vždy zasadený do určitého prostredia, kultúry, spoločnosti používajúcej špecifický jazyk, nesúci v sebe špecifické významy, na základe ktorých si vytvára svoje vlastné kritériá a princípy jeho hodnotenia. Dnešná doba je presýtená informáciami o utrpení. Pomocou vyspelých mediálnych prostriedkov máme možnosť byť zainteresovaní na utrpení, ktoré vo svete spôsobuje napríklad hlad. Vo vyspelých krajinách len málo ľudí má bezprostrednú existenciálnu skúsenosť hladu a pociťujú ho len prostredníctvom sprostredkovaných informácií rôznych štatistických údajov a médií. Inak hlad pociťujú tí, ktorí ho zažívajú ako základnú životnú skúsenosť. Aj keď v súcite vyspelé krajiny poskytujú hladujúcim pomoc prostredníctvom rôznych organizácií, nie vždy „sýty hladnému uverí“. Aj preto neexistuje rovnaký pohľad na utrpenie a nič na tom nezmení ani jeho najšľachetnejšie ideologické chápanie. Napríklad z kresťanského hľadiska možno považovať súcit s utrpením blížnych za Božie prikázanie pre veriaceho, v ktorom sa napĺňa láska k blížnemu. Avšak z psychologického hľadiska je toto prikázanie neuskutočniteľné, pretože pristupovať k všetkým ľuďom s bratskou láskou a súcitom k utrpeniu sa nedá rovnako. Ak by také prikázanie platilo, znamenalo by to, že na utrpenie našich blížnych a tých ľudí, ktorých nikdy nestretáme, máme reagovať rovnako. Skutočnosť je však taká, že k blížnemu sa môže človek správať úctivo, s láskou, v hlbokom súcite a účasťou na jeho utrpení, pričom k cudziemu utrpeniu sa ten istý človek môže bez výčitiek svedomia správať nevšímavo, ľahostajne, ba dokonca až zversky a spôsobovať mu neznesiteľné utrpenie. Bolesť, zúfalstvo, utrpenie a smrť cudzieho človeka vyvoláva úplne iné pocity ako bolesť blízkeho človeka. Toto stanovisko

potvrdil už Freud a po ňom aj Rorty, ktorý ho ilustruje na príklade, podľa ktorého tá istá žena môže byť na jednej strane milujúcou matkou a na strane druhej krutou dozorkyňou v koncentračnom tábore a to v absolútnom súlade s jej svedomím [Rorty, 1996: 35].

Čo nám teda prezrádza utrpenie o človeku? Vieme, že má svoje poznané i tajomné stránky. Človek sa s ním vyrovnáva rôznym spôsobom – často v ňom podľahne bezvýchodiskovosti a beznádeji, ale aj falošným ilúziám a na základe toho podľahne aj rôznym podobám sebadeštrukcie. Na druhej strane v ňom hľadá nádej na sebaaprekonanie. Hľadá odpoveď na to, čo spôsobuje utrpenie a aké má miesto v jeho živote. Každodenná skúsenosť nás presvedča, že utrpenie je nielen súčasťou existencie človeka, ale v ňom získava aj nový pohľad na svet, nové schopnosti a cnosti, čím pretvára sám seba, ale aj poznamenáva svet okolo seba a môže horobiť ľudskejším. Preto nemožno brať utrpenie len a len ako životnú príťaž, ale v istom zmysle aj ako dar od života.

Summary

Suffering is one of the guides of our everyday lives, who we meet in relation to pain, anxiety, fear, despair, loneliness, feeling of guilt but also carelessness, neglect or cruelty, recklessness and everything which incite it. Suffering makes an assumption for a specific way of man's self-expression and also makes presumption for free decision how to give his life a reason and which attitude he chooses towards it. Except for its physiology, psychology, suffering has also its epistemology because it refers us to a way of thinking about the world. In suffering is based the original experience of the world which helps the man understand the world. The experience of suffering reveals us also those aspects of human life which are hidden from our rationality and to which we get with rather intuition, introspection than with logic of our thinking. Also other virtues of man are born in suffering. In it we recognize more deeply and more sensitively, evaluate more consistently and act more responsibly. In suffering the man does not only exists but also exceeds beyond himself and makes our world more human.

- [1] Čáp, J. - Palenčár, M., 2012. *Smrť a vedomie smrteľnosti*. Bratislava: Iris.
- [2] Fabian, A.: 1999. *Utrpenie má aj iný rozmer*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška.
- [3] Frankl, V., 1994. *Vôľa k zmyslu*. Brno: Cesta.
- [4] Freud, S.: 1936. *Úvod do psychoanalýzy*. Praha: Orbis.
- [5] Freud, Z. 1966. *Totem a tabu*. Bratislava: Pravda.
- [6] Heidegger, M. 1993. *Co je metyfyzika?* Praha: OIKOYMENH.
- [7] Janáčková, L., 2007. *Bolesť a jej zvládanie*. Praha: Portál.
- [8] Jaspers, K. 1991. *Otázka viny – Príspevek k nemecké otázce*. Praha : Mladá fronta.
- [9] Jaspers, K. 1992 *Úvod do filozofie*. Praha: Karlova univerzita.
- [10] Kierkegaard, S. 1969. *Současnost*. Praha: Svoboda.
- [11] Kierkegaard, S. 2007. *Bud' – alebo*. Bratislava: Kalligram.
- [12] Nemčeková, M. 2004. *Práva pacientov: medicínske, ošetrovateľské a filozoficko-etické súvislosti*. Martin: Osveta.
- [13] Nietzsche, F. 1992. *Tak vrazil Zarathustra*. Bratislava: Iris.
- [14] Nietzsche, F. 1993. *Duševný aristokratizmus*. Olomouc: Votobia.
- [15] Nietzsche, F. 1996, *Radostná veda*. Olomouc: Votobia, 1996.
- [16] Nietzsche, F. 2002. *Genealogie morálky*. Praha: Aurora.
- [17] Nietzsche, F. 1992. *Nečasové úvahy I*. Praha: Mladá Fronta.
- [18] Nietzsche, F. 2001. *Antikrist*. Olomouc: VOTOBIA.
- [19] Rorty, R. 1996. *Nahodilost, ironie, solidarita*. Praha: Pedagogická fakulta UK.
- [20] Rorty, R. 1998. *Pragmatizmus a filozofia*. In: *Malá antológia filozofie 20. storočia. Pragmatizmus*. Zost. Emil Višňovský a František Mihina. Bratislava: Iris.
- [21] Self, D. 1997. *Pochopiť utrpenie*. Bratislava: Lúč.